

ve açıklaması yanında kelâmî izahlara da yer verilmiştir. Hemen her ismin sonunda tasavvufî-ahlâkî izahlar yapılmışsa da müellif bu konuda faydalandığı Kuşeyrî ve Gazzâlî'nin eserleri kadar başarı sağlayamamıştır. Kitapta yer yer *-Mefâtiḥu'l-ğayb*'da da görüldüğü üzere- gereksiz tasniflere ve haşvi andıran açıklamalara da rastlanmaktadır. Mevcut atıflardan anlaşılacağına göre Ebû Süleyman el-Hat-tâbî, Hâris el-Muhâsibî, Ebû İshak el-İs-ferâyîni, İbn Kuteybe, Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî ve Gazzâlî gibi âlimlerin eserleri *Levâmî'u'l-beyyinât*'ın kaynakları arasında yer alır. Kitapta ele alınan bazı konuların işlenişi Abdülkâhîr el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ' ve's-Şifât*'ı ile de benzerlik arzeder.

Müteahhir dönemlerde esmâ-i hüsnâya dair yazılan eserlerin kaynaklarından birini oluşturan *Levâmî'u'l-beyyinât* bu niteliğini günümüze kadar sürdürmüştür. Ali Osman Tatlısu'nun hazırladığı *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*'nde (Ankara 1957) ve Ahmed eş-Şerebâsî'nin *Leḥü'l-esmâ'ü'l-ḥüsnâ* adlı eserinde (Beyrut 1402/1981-82) *Levâmî'u'l-beyyinât*'tan faydalandığı tesbit edilmiştir. *Levâmî'u'l-beyyinât* bazı şarkiyatçıların çalışmaları-na da konu teşkil etmiştir (bk. bibl.). Çeşitli yazma nüshaları bulunan eser (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1664, Lâleli, nr. 1552, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1158; Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 4713; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 498) Muhammed Bedreddin el-Halebî'nin tashihiyle yayımlanmış (Kahire 1323), ayrıca Tâhâ Abdür-raûf Sa'd'ın tahkikiyle basılmıştır (Kahire 1396/1976; Beyrut 1404/1984).

BİBLİYOGRAFYA :

Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdür-raûf Sa'd), Beyrut 1404/1984; a.m.f., *Mefâtiḥu'l-ğayb*, Beyrut 1410/1990, XV, 70; İbnü'l-Kıftî, *İḥbârü'l-'ulemâ'*, s. 191; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 249; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VIII, 87; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1569; Brockelmann, *GAL*, I, 668; *Suppl.*, I, 922; G. C. Anawati, "Un traité des noms divins de Fakhr al-Din al-Râzî, le Lawâmî' al-bayyinât fi'l-asmâ' wa'l-şifât", *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb* (ed. G. Makdisi), Leiden 1965, s. 36-52; a.m.f., "Rahman et rahim dans les Lawâmî' al-bayyinât de Fakhr al-Din al-Râzî", *Islamic Theology and Philosophy: Studies in Honor of George F. Hourani* (ed. M. E. Marmura), Albany 1984, s. 63-77; M. Sâlih ez-Zerkân, *Faḥrûddîn er-Râzî ve ârâ'ü-hü'l-kelâmîyye ve'l-felsefiyye*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), s. 72-73; Muhammed Aruçî, *Abdülkâhîr el-Bağdâdî ve el-Esmâ' ve's-Sifât Adlı Eseri* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, XI, 404, 407, 410.

MUHAMMED ARUÇİ

LEVANT

Avrupa literatüründe
X. yüzyıldan başlayarak
Akdeniz'in doğu kıyılarındaki
ülkelere verilen ad.

Latince "meydana çıkma, yükselme" anlamındaki *levareden* türetilen kelime güneşin doğduğu yönü işaret eden bir anlam taşır. İtalyanca *levante* Fransızca ve İngilizce'ye *levant* şeklinde girmiştir.

Levant kavramı içine hangi ülkelerin girdiği hususunda farklı görüşler olmakla birlikte başlangıçta Ege adaları ile Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Haçlı seferleri sırasında Suriye, Filistin ve Kıbrıs ile Mısır'ı, XIII. yüzyılda Kırım'a kadar uzanan Karadeniz bölgesini kapsamı içine aldığı görülmektedir. Ümit Burnu yolunun keşfinden sonra Uzakdoğu ülkelerine Uzak Levant denilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Levant adı yalnızca Suriye ve Lübnan için kullanılmıştır. Fransız mandasına verilen bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıncaya kadar bir kısım literatürde Levant devletleri diye anılmıştı (bk. bibl.).

Doğu Akdeniz kıyılarının Levant olarak adlandırılmasında, Bizans Devleti'nden serbest ticaret izni alma girişiminde bulunan Ortaçağ'ların denizci İtalyan şehir devletlerinin önemli rolü vardır. Levant ticaretine ilk yönelen İtalyan şehri güneydeki Amalfi olmuştu. Amalfililer, daha X. yüzyılda Avrupa'da çok aranan ecza ve boya ham maddeleriyle ipekli kumaşları Bizans başşehrinden ya da İskenderiye'den İtalya'ya taşımaya başladılar. Ancak şehir yüzyılın sonlarında Norman Krallığı'na bağlanınca Venedik Levant'ta üstün duruma geçmişti. Venedik'in ardından XII. yüzyıl başlarında Pisa ve yüzyılın sonlarında Cenova bu ticarete pay sahibi olma ve bölgede koloniler kurma yarışına girişti.

Venedikliler'in Avrupa ile Levant arasındaki faaliyetleri, Roma-Germen İmparatorluğu ile Bizans İmparatorluğu arasında haber taşıyıcılığıyla başladı. 992 yılında Bizans topraklarında ticaret yapma hakkını kazandılar. Bu haklar daha sonraları genişletilmişse de 1097'de İstanbul'a giren Haçlılar'a katılmaları Bizans'la ilişkilerine gölge düşürdü. Bundan yararlananlar Pisalılar oldu. Tam bağımsızlığını 1099'da kazanabilen Cenova ancak 1142 dolaylarında Bizans'la bir ticaret anlaşması yapabilmişti.

Haçlı seferleri ticareti Suriye ve Filistin'e, arkasından Mısır'a kaydirdi. Bu seferler sırasında orduları Levant'a taşıyan Ceneviz ile Venedik yörede kurulan Kudüs, Antakya, Urfa (Edessa), Trablusşam krallıklarından ve prensliklerinden çok geniş ticarî imtiyazlar elde etti. İtalyan tüccarları Mısır ile de daha yoğun ticarî ilişkiler kurdular. Gerçi Asya malları Suriye pazarlarında da bulunuyordu, fakat bu malların limanlara taşınması için uzun ve pahalı olan bir kervan yolculuğu gerekiyordu. Halbuki İskenderiye'de bunları daha ucuz elde etmek mümkündü. Ancak burada da papalığın getirdiği yasaklarla karşılaşmıştı. IV. Nicolas'tan (1288-1292) başlayarak papalar müslüman hükümdarlarla yapılan ticaret anlaşmalarının, hatta İslâm ülkelerinde seyahat etmenin dine aykırı olduğunu öne süren bir dizi emir-nâme (decreto) yayımladı (Yver, s. 143). Bu konuda İslâm açısından da bazı sorunlar vardı, fakat genelde İslâmiyet Ehl-i kitap olanlarla belli şartlarda ilişkiye ve anlaşmaya, müste'men sayılanlara bazı kolaylıklar ve haklar tanımaya imkân veriyordu. Sonuçta ticaret bütün bu engelleri aştı. İtalyan devletleri Mısır'da da ticaret yapma hakkını elde ettiler. Giderek bu ülke ulaşım ve ticarete Levant'ın en önemli yeri ve kilit noktası olmuştu.

Öte yandan İtalyanlar Anadolu'nun Doğu Akdeniz kıyılarına yayılmışlar ve Kıbrıs'a da yerleşmişlerdi. O tarihlerde Seyhan (Sarus) ve Ceyhan (Pyramus) nehirleri ortak bir ağızdan denize döküldüğü için gemiler bu kesime yanaşabiliyordu. Tarsus çayı da henüz kumlarla tıkanmadığından Tarsus denizle ilişkisini yitirmemişti. Diğer taraftan Adana ve Misis'in de (Yakapınar) akarsularla, denizle irtibatı bulunuyordu. XIII. yüzyıl başlarında bölgeye hâkim olan Ermeni Krallığı'nın Ayas (Lajazzo = Yumurtalık) ve Korykos (Curcho, Gorigos = Kızkalesi) olmak üzere başlıca iki büyük limanı vardı. Söz konusu limanların demirleme ve konaklamaya elverişli olmaları yanında kara yoluyla Anadolu içlerine, oradan da Karadeniz'e ve İran'a bağlanmaları önemlerini daha da arttırmıştı. Burada ticarî imtiyaz elde eden ilk devlet Cenova olmuş, onu Venedik, Pisa ve Floransa takip etmişti. Kıbrıs ise Lusignan Krallığı'ndan Venedik idaresine geçmişti.

Doğu Akdeniz yöresinde bu gelişmeler olurken IV. Haçlı Seferi Venedik ile Cenova'yı Levant'ta yeni bir üstünlük yarışına sürükledi. 1204'te İstanbul'u işgal eden Latin orduları arasında yer alan Venedik,

Bizans İmparatorluğu parçalanırken ona ait toprakların dörtte birine sahip oldu. Haçlılar İstanbul'da yeni bir Latin Krallığı kurarken Ege adaları, Yunanistan, İyon denizi ve Adriyatik'teki Bizans toprakları Venedik'e verilmişti. Böylece küçük bir körfez cumhuriyeti olan Venedik birden bire Levant'ta güçlü bir koloni imparatorluğu durumuna yükseldi. Fakat İznik'e çekilmiş olan Paleologlar'ın 1261'de İstanbul'u zaptederek Latin Krallığı'na son vermeleri bu defa Bizans topraklarında ona yardım eden Cenova'yı ön plana çıkardı. Üstelik Cenevizliler'in doğrudan doğruya kendilerinin yönettiği şehir limanlar elde etme siyasetini gütmeleri Levant'ta yeni bir dönemi oluşturdu; VIII. Mikhaıl Paleiologos Cenevizliler'den gördüğü yardım karşılığında Galata'yı onlara verdi (1267). Arkasından Ege adalarından başlayarak Anadolu ve Karadeniz kıyılarında çok önemli ticaret şehirleri de Cenevizli ailelerin yönetimine geçti. Cenevizliler Kırım'a kadar uzandılar. Sonuçta Gökçeada (İmroz), Taşoz, Midilli ve Sakız adalarıyla birlikte Foça (Phokaia), Amasra, Sinop ile Kefe, Balıklıva (Cembalo) ve Suğdak (Sudak) Cenevizliler'in hüküm sürdüğü birer merkez haline gelmişti. Samsun'un yarısını ellerinde bulunduran Cenevizliler, Trabzon sahilinde Ceneviz Kalesi diye anılan Güzelhisar'ı da ele geçirmişler, Edremit ile Kadı Kalesi'ne de (Anea) bir süre hâkim olmuşlardı. 1351'de düzenlenmiş olan bir harita Cenova'nın Levant'taki yayılmasının kapsamını yansıtmaktadır. Cumhuriyetin bu üstünlüğü Fâtih Sultan Mehmed dönemine (1451-1481) kadar sürdü.

Ceneviz yayılması devam ederken Ege'nin batı yakasında tutunmaya çalışan Venedik, Mora'daki Koron ve Modon limanları ile Eğriboz (Negroponte, Euboa), Stampalia, Scarpanto, Serifo adalarını doğrudan doğruya merkeze bağlamış ve Girit'i Levant'taki imparatorluğunun merkezi yapmıştı. Kırım'da da Tana Limanı'nı ele geçirmişti.

Doğu Akdeniz'e yayılan İtalyanlar, çok geçmeden Anadolu'nun yeni sahibi olan Selçuklular ve Batı Anadolu beylikleriyle de kendilerine serbestçe ticaret hakkı tanıyan anlaşmalar yaptılar. Bu dönemde Anadolu Batı kaynaklarında artık Turchia diye anılır olmuştu. Oraya yönelmede ilk adımı Kıbrıs Lusignan kralları atmışlardı. Karşılıklı mektuplaşmalarla Kıbrıs ile Anadolu Selçukluları arasında ticareti düzenleyen bir anlaşma yapılmıştı (Osman

Turan, s. 139). Ardından Venedikliler de Selçuklu Hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den kendilerine ticaret hakkı tanıyan bir ferman almışlardı. I. Alâeddin Keykubad zamanında da kapsamlı bir anlaşma yaptılar (8 Mart 1220). Görünüşte karşılık esasına dayandırılan hükümler uygulamada tek yanlı işlediği gibi bu anlaşma ile ülkeye yerleşecek Venedikliler'e kendi ölçülerini kullanma yanında özel yargı hakkı da tanınmıştı. Söz konusu anlaşma İtalyanlar'ın Bizans'tan elde etmiş oldukları hakların benzerlerini içermekte olup bundan sonra Beylikler ve Osmanlı Devleti ile yapılacak anlaşmalar için de bir örnek oluşturmuştu. Böylece Batılı tüccarlar daha çok Anadolu'dan geçerek İran'a, oradan Orta Asya'ya gidip gelmeye başladılar.

Selçuklu Devleti'nin parçalanmasının ardından Batı Anadolu'da kurulan beyliklerle İtalyan devletleri arasında ticarî ilişkiler kuruldu. Ayrıca Venedikliler İlhaneliler'la da bir ticaret anlaşması yaptılar. 22 Aralık 1320 tarihli bu anlaşma bir asır önceki Selçuklu-Venedik anlaşmasının bir uzantısı sayılabilir. 1331'den 1414'e kadar geçen seksen üç yıl içinde Venedikliler Menteseoğulları ile yedi, Aydınoğulları ile de üç barış ve ticaret anlaşması yapmıştı. Cenovalılar ise bu dönemde ilişkilerini sınırdaşları olan Aydın ve Candaroğulları ile sürdürmeye çalışmışlardı. XIV. yüzyılda Levant ticaretinde İskenderiye, Beyrut ve Ayas'ın yanında Batı kaynaklarında Teologo / Altoluogo (= Ayasuluk, Efes) Sultanlığı diye adlandırılan Aydınoğulları ile Meğri ve Palatia (= Balat, Milet) Sultanlığı diye bilinen Menteseoğulları ön plana geçmişti.

Osmanlı Beyliği'nin süratle gelişmesi bu dengeleri değiştirdi. Osmanlılar Bizans başşehirine doğru ilerlerken kolonilerinin Bizans-Venedik ortak donanmasınca kuşatılması karşısında Galata'daki Cenevizliler Osmanlı Sultanı Orhan'dan yardım istemişlerdi. Bunu sağlayınca da Orhan'ı "Peralılar'ın kardeşi ve babası" olarak anmaya başlamışlardı (Manfroni, s. 136). İlişkiler 1387'de bir dostluk ve ticaret anlaşması ile sonuçlandı. Osmanlı topraklarıyla sınırdaş olmayan Venedik de I. Murad'ın saltanatının sonlarında onunla anlaşmaya yönelmişti. Ancak 21 Mayıs 1390'da Yıldırım Bayezid'in imzasını taşıyan mektuplarla Osmanlı topraklarında bazı ticaret hakları elde edebilmişti. Fakat Venedik, Osmanlı ilerleyişini kendisine de yönelik bir tehlike olarak gördüğün-

den iki taraf arasındaki ilişkiler, XVI. yüzyıl sonlarına kadar sık sık savaşlarla kesilen inişli çıkışlı bir yol izledi. Osmanlılar'ı Balkanlar'dan atmak amacıyla kurulan Var-na Haçlı ittifakına katılan Venedik uğrılan yenilgi karşısında barışa yöneldi ve 1446'da II. Mehmed'den bir ahidnâme aldı. 1451'de bu ahidnâme yenilendi. Fakat bir taraftan da Osmanlı-Karaman rekabetinden yararlanarak Karamanoğlu İbrâhim ile Osmanlılar'a karşı bir ittifak yapma teşebbüsünde bulundu. İbrâhim Bey, 12 Şubat 1453'te imzaladığı bir ahidnâme ile Venedikliler'e çok geniş haklar tanıdı. Doc Francesco'ya yazdığı mektupta da, "Size ve bize yararlı olacak biçimde düşmanımıza karşı hareket etmeye hazırım" demişti (*Diplomatarium Veneto Levantinum*, II, 385-387). Ancak Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u ve Arkasından Ege adaları ile Foça, Amasra, Sinop, Samsun, Trabzon, Kırım'ı topraklarına katması ve Anadolu beyliklerini ortadan kaldırması İtalyanlar'ın doğudaki üstünlüklerine son vererek Levant ticaretinde yeni bir dönem başlattı.

XVI. yüzyıla gelinceye kadar geçen sürede Levant'taki siyasî tablo bütünüyle değiştiği halde ticarette alımı ya da satımı yapılan mallarda fazla bir değişiklik olmadı. Söz konusu dönemde bölgeden Avrupa'ya götürülen mallar tarımsal-hayvansal ürünler, sanayi ürünleri ve transit mallar olarak birkaç grupta toplanabilir. Transit mallar içinde baharat, ham ipek, kürk ve köleler yer alıyordu. Avrupa ülkelerinden getirilip Levant pazarlarında satılan başlıca mallar ise çeşitli dokumalar, ibrişim, sabun, cam eşya, kristal, ayna ve kâğıttan oluşuyordu. Taşınan malların yoğunluğu ve çeşitliliği yanında bunların güvenliğini sağlayabilmek için Levant'a giden gemilerin belirli zamanlarda hep birlikte seyretmesi öngörülmüştü. Bu sisteme "muda" deniliyordu ve karavan halinde gidiş gelişler yılda bir ya da iki defa düzenleniyordu. 1423'te yalnızca Venedik'in Levant ticaretinde sağladığı gelirin 10 milyon dukayı bulması ve bunun 4 milyonunun kâr olması ticaretin boyutlarını göstermektedir (Sottas, s. 36-51).

İtalyanlar, bölgeye giden tüccarlar için kılavuz sözlükler ve kitaplar hazırlama gereğini duymuşlardı. 1303'te Suğdak'ta hazırlanan *Codex Cumanicus* bu tür eserler içinde önemli bir yer tutmaktadır. Latince-Farsça-Kumanca olarak düzenlenen sözlük ticarete kullanılan 2500 Kumanca kelimeyi içermektedir (*Komanis-*

ches Wörterbuch [haz. K. Grönbech], København 1942). Osmanlılar'ın bölgeye hâkim olması üzerine de buna benzer Türkçe - İtalyanca sözlükler düzenlenmişti (Cortelazzo, XIII/2-4 [1948], s. 133-141). Sözlükleri yeterli bulmayan Venedik kendi gençlerine Türkçe öğretmeye yöneldi, Türkçe bilen bu elemanlara "dil oğlanları" adı verildi. Sözlükler dışında Levant ülkelerinde kullanılan ölçüler, paralar, oralarda alınıp satılan mallar hakkında bilgi veren kitaplar da hazırlandı. Bunların başında, 1324'te Bardi firması adına doğuya gönderilen F. Balducci Pegolotti'nin hazırladığı *La Pratica della Mercatura* adlı eser gelmektedir (ed. A. Evans, Cambridge 1936).

İtalyan tüccarları Levant'a yerleşirken Türk tüccarları ancak XV. yüzyılın sonlarında İtalya topraklarına ayak basmışlar ve Venedik'te birer ticarethane açmışlardı. İnebahtı Savaşı sırasında şehrin Can-naregio semtindeki bir evde oturan Türk tüccarlarına ileriki yıllarda başka yerler verilmişti. Onların 1591'den sonra oturdukları San Matteo'daki han Fontico di Turchi diye anılmıştı. 1621'de şehrin büyük kanalı üzerindeki Ferrara Dukalığı'na ait görkemli bina gerekli tâdilât yapılarak Osmanlı tebaası Türk tüccarlarına tahsis edilmişti. Böylece ailelerini de yanlarına aldırın ve bir ara sayıları elliye kadar çıkan Türk tüccarları, Venedik Cumhuriyeti'nin Avusturya hâkimiyeti altına düşmesinin ardından 1839'a kadar Fondaco dei Turchi denilen bu yerde oturmuşlardı.

Osmanlı ilerleyişi Venedik'in Levant İmparatorluğu'na son verirken önce Fransa'nın, arkasından İngiltere'nin bölgeye girmesine de imkân tanıdı. Avusturya'ya karşı savaşta uğradığı yenilgi Fransa'yı Osmanlılar'dan yardım isteme zorunda bırakmıştı. Bu yakınlaşma ticarî ilişkileri de sağladı. Fransa, Osmanlılar'ın elinde bulunan Levant bölgesinde ön plana çıkmaya başladı. Asya-Avrupa ticaretinin Akdeniz'den Atlantik'e kaymasına karşılık Levant üzerinden Asya'ya uzanmak isteyen İngiltere, III. Murad'a elçiler göndererek 1580'de İngiliz tebaasına ticaret izni veren bir ahidnâme almaya muvaffak oldu. Doğuya açılmak için Levant Company adlı bir şirket kuran İngilizler, Batı Anadolu'nun önemli bir limanı haline gelen İzmir üzerinden ticaret yapmaya başladılar, ardından İskenderiye'ye yöneldiler. İngilizler'den sonra dünya ticaretinde rol oynamaya başlayan Hollanda da Osmanlılar'la benzer anlaşmalar yapmıştı. Fakat

artık kapitülasyon diye anılan bu anlaşmalar sık sık yenilenirken Levant ticareti önemini yitirmiş, ancak bir kavram olarak varlığını sürdürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Capelletti, *Dell'Industria e del Commercio dei Veneziani*, Venezia 1867, s. 16; G. Müller, *Documenti sulle relazioni della città Toscana coll'oriente Cristiano e coi Turchi*, Firenze 1879; *Diplomatarium Veneto Levantinum*, Venice 1880-89, II, 222, 385-387; C. Manfroni, *La Relazione fra Genova, L'Impero Bizantino e i Turchi*, Genova 1898, s. 28, 136; G. Yver, *Le commerce et les marchands dans l'Italie meridionale*, Paris 1903, s. 143; G. J. Bratianu, *Recherches sur le commerce genois dans le Mer noire au XIII^{em} siècle*, Paris 1929, s. 160; M. Silberschmidt, *Venedik Menbalarına Nazaran Türk İmparatorluğunun Zuhuru Zamanında Şark Meselesi* (trc. Köprülüzade Ahmet Cemal), İstanbul 1930, tür.yer.; F. B. Pegelotti, *La Pratica della Mercatura* (ed. A. Evans), Cambridge 1936; J. Sottas, *Les messageries maritimes de Venise*, Paris 1938, s. 36-51; R. Grousset, *L'empire du levant: Histoire de la question d'orient*, Paris 1949; G. Puaux, *Deux années au levant: Souvenirs de Syrie et du Liban: 1939-1940*, Paris 1952; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s. 139; G. Luzzato, *Storia Economica di Venezia dall' XI al XVI secolo*, Venezia 1961, tür.yer.; A. C. Wood, *A History of the Levant Company*, London 1964; F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris 1966, I-II, tür.yer.; P. Cernovodeanu, *England's Trade Policy in the Levant and Her Exchange of Goods with the Romanian Countries under the Latter Stuarts: 1660-1714*, Bükreş 1972; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 129 vd.; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983, tür.yer.; T. Shaw, *Travels or Observations Relating to Several Parts of Barbary and the Levant* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1995; M. Fontenay, "Le commerce des occidentaux dans les échelles du Levant vers la fin du XVII^{em} siècle", *Chrétiens et musulmans à la renaissance* (1994), Paris 1998, s. 337-370; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, Ankara 2000, s. 168-178, 197-270; M. Cortelazzo, "La Coscienza della Lingua Turca In Italia nel 500", *Il Veltro*, XIII/2-4, Roma 1948, s. 133-141; Faruk Sümer, "Yabancı Pazarı", *TDA*, sy. 37 (1985), s. 1-99.

ŞERAFETTİN TURAN

LEVÂTE

(لَوَاتَة)

Bir Berberî kabilesi.

Bütün Berberî kabileleri gibi asılları konusunda ilk tarihî kaynaklarda ve destan kültüründe farklı rivayetler bulunan Levâte (Lüvâte) Hewvâre, Nefûse ve Zenâte kabileleri gibi Butr kolundan olup Libya'nın doğusunu yurt edinmişti. Milâttan

önce XIII. yüzyıl Mısır kaynaklarındaki Lebu, İncil'deki Libum (Lehabim), eski Yunanlılar'ın Libues dedikleri, Antik dönemde Libuarkhae, Libuaegyptii, Laguantan ve Leuathae gibi isimlerle bilinen toplumlara Levâte'nin ataları olduğu, Libya isminin de bu kelimedenden geldiği ileri sürülmektedir. Bunlar, Mısır'ın batısında bulunan Buhayre vahalarından Libya'nın doğusundaki Berka bölgesine kadar uzanan geniş alanda yaşıyorlardı. Ya'kübî, Ebû Ubeyd el-Bekrî, Şerîf el-İdrîsî, İbn Haldûn ve Hasan el-Vezzân gibi müslüman tarihçileri ve soy bilimcilerinin çoğunluğuna göre Levâte'nin de dahil olduğu Berberîler'in bir kısmı Hz. Dâvûd zamanında Filistin'den buraya göç etmişlerdi. Ancak Levâte ile Hewvâre'nin Araplar'la birlikte yaşamaya başladıktan sonra soy itibarıyla Yemen'deki Himyerîler'e dayandığını iddia edenler de bulunmaktadır. Yine Yukarı Nil bölgesinden III. yüzyılda Libya'ya göçtükleri de rivayet edilmektedir. Ya'kübî ve İbn Haldûn, Levâte'nin diğer Berberî kabileleri gibi farklı isimler altında çok sayıda alt kola ayrıldığını, doğu ile batı istikametinde devamlı göç ettiğini ve zamanla her birinin ayrı kabile özelliği taşıdığını belirtir.

Fenike, Kartaca, Roma ve Bizans'ın Libya'daki hâkimiyeti sırasında Levâte kabilesinin zaman zaman bunlara itaat ettiği, bazan da direniş gösterdiği bilinmektedir. 543 yılında Leptis Magna'yı işgal eden Sergius tarafından Levâte ileri gelenleri öldürülünce geride kalanların bir kısmı Tunus'a göç etti. İbn Haldûn'a göre Tunus'ta Kâbis ve Sefâkûs şehirlerinin güneyinde Cebelilevâte isimli bir dağ bulunmaktaydı. XX. yüzyılda bile bölgede Levâte asıllı kimselere rastlanmaktadır. Yine Bizans valilerinden Solomon 546'da Levâte'ye karşı yaptığı bir savaşta öldürüldü. Bunun üzerine İmparator Iustinianos'un buraya tayin ettiği vali diğer Berberîler'in desteğiyle Levâte'nin güçlenmesini engelledi.

Mısır üzerinden batıya doğru başlayan ilk İslâm fetihleri öncesinde Levâte kabilesi Berka, Trablusgarp, Tunus ve Ceza-yir'de dağınık halde yaşıyordu. Bunlar, Hz. Ömer'in Amr b. Âs kumandasında 22 (643) yılında gönderdiği ordunun Berka'yı fethini Hewvâre ile birlikte engelleme-ye çalışılsa da yenildiler. Amr b. Âs'ın 13.000 dinar cizye vermeleri karşılığında onlarla anlaşma yaptığı bilinmektedir. Daha önce hristiyan, yahudi veya putpe-rest olan Levâte kabilesi, Ukbe b. Nâfi'in